

Право, 2022. №70. С.359-363. DOI:<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.57>.

З. Хейбер Дж. Критичне мислення. Твій бронік поти інформаційної зброї/ перекл. з англ. О. Бойченко. Вид-во «ArtHuss»: Київ. 2023. 198 с.

ПОЛІТИЧНИЙ РАДИКАЛІЗМ ЯК ФЕНОМЕН ПОСТТОТАЛІТАРНИХ СУСПІЛЬСТВ

КОЗЛОВЕЦЬ МИКОЛА,

*д-р філос. наук,
професор кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, Україна*

Динаміка політичного життя суспільства, зазвичай, не може бути представлена єдиною моделлю інтерпретації реальності, адже у межах державного механізму перебувають верстви та прошарки (часом досить потужні), які здатні формувати власні підходи та засоби соціального оновлення, що нерідко радикально відрізняються від офіційної інтерпретації. У міру масового поширення такі підходи з неминучістю спрощуються, перетворюючись на «ідеологічне кліше», доступне для розуміння і тлумачення широкому загалу та партійним функціонерам, основним завданням якого є форматування доступних та привабливих для масового сприйняття програм. Саме з цієї причини політичні ідеї радикалістського спрямування існують у будь-якій політичній системі. Вони можуть проявляти себе як певна маргінальна група, або ж, за певних суспільних трансформацій, здатні перетворитись на вагому політичну силу, яка буде прагнути кардинально змінити життя суспільства, як це вже неодноразово відбувалось у багатьох країнах світу.

Радикалізм (англ. *radicalism*, від лат. *radix* – коріння) – це духовна настанова та спосіб мислення, наслідком якого є рішуча дія, що послідовно й прямолінійно рухається до наміченої мети, відкидаючи будь-який компроміс. Радикалізм проявляється в різних сферах: політиці, філософії, етиці, релігії тощо, існує як напрям, який повністю не погоджується з панівними поглядами [1, с. 731].

Радикалізму притаманні два основних компоненти: по-перше, спрямованість на корінне, кардинальне перетворення соціуму, наявних

соціальних відносин, правопорядку, що їх закріплює, тобто його ідеал принципово (або, принаймні, дуже суттєво) відрізняються від існуючого суспільства; по-друге, схильність до рішучих заходів, методів, способів перетворень. Радикал використовує не тільки ненасильницькі, поступові, еволюційні засоби перетворення, а й, якщо знадобиться – то й насильницькі, в т. ч. збройні та революційні засоби.

Крім того, радикалізм характеризується абсолютизацією «простих» рішень складних і багатогранних соціальних, політичних, економічних, міжетнічних, релігійних, екологічних та інших проблем, виправданям та ідеалізацією насильства як «ефективного» засобу прямої і негайної дії, ілюзорною надією подолати соціальну і політичну безпорадність, відсутністю толерантності й готовності до діалогу та компромісів.

Радикальна діяльність може проявлятися у двох формах: по-перше, як діяльність, що не пов'язана із застосуванням політичного насильства (наприклад, акції протесту, несанкціоновані пікети, перекриття автодоріг тощо); по-друге, як діяльність, в основі якої лежить застосування насильства в різних формах (тероризм, геноцид, масові репресії тощо).

Джерелами політичного радикалізму є:

по-перше, несприятливе соціально-економічне і політичне середовище, техногенні та екологічні загрози, духовні чинники, світоглядні та ідеологічні уявлення, соціально-психологічні установки та характеристики особистості, інтерналізована модель поведінки тощо;

по-друге, реальне або ілюзорне зростання соціальної несправедливості й нерівності, поширення масштабів бідності, безробіття і корупції, демонтаж системи соціальних гарантій, правова незахищеність особистості та власності, відмова від демократичних перетворень і посилення авторитарних тенденцій, слабкі правова держава і громадянське суспільство, дезінтеграція традиційної системи цінностей;

по-третє, неможливість змінити існуючий стан справ демократичними методами, відсутність доступу до ефективних політичних й освітніх інституцій, каналів для висловлювання незадоволення та небажання державних структур й політичних акторів і контрагентів врахувати висловлене невдоволення;

по-четверте, нездатність пануючих еліт ефективно вирішувати назрілі в суспільстві проблеми, знайти шляхи виходу із затяжних криз і назріваючих або таких, що загострюються [1, с. 731-732].

Політичний радикалізм як феномен є закономірним у духовних інтенціях будь-якого суспільного організму, де він, однак, здатен відігравати роль духовного орієнтиру незначних суспільних осередків,

як правило, маргінального спрямування. Разом з тим, радикальні угруповання за певних політичних обставин, здатні трансформуватись у значущу політичну силу, яка шляхом різних угод із тимчасовими союзниками, демонструє здатність на певний період часу не лише закріпитись у суспільстві як впливова політична сила, а навіть очолити політичну владу в країні. Політичний радикалізм як різновид радикальної діяльності особливо помітно проявляється в кризові, перехідні історичні періоди, коли виникає загроза існуванню, традиціям і устрою тих чи інших соціальних спільнот і груп.

Здатність регенерації політичного радикалізму (як правого, так і лівого спрямування) базується на низці ідеологічних постулатів, появу яких у масовій свідомості можна не лише передбачити, а й за умов поглиблення процесів інформатизації запобігати їх згубному впливу на широкий загал. Слід розуміти, що політичний радикалізм є результатом невисокого рівня політичної культури певних суспільних груп, які виявились нездатними проявити себе як суб'єкти суспільно-економічних перетворень.

При цьому виникнення політичної партії або політичного руху радикального спрямування – як лівої, так і правої орієнтації – є наочним підтвердженням кризового стану політичної системи, яка вичерпала власні можливості для подальшого розвитку та потребує реформування. Однак, не йдеться винятково про сегмент політичного життя соціуму, адже, як правило, це загострення суперечностей у межах всієї соціальної системи, яку панівна суспільна верства вже не в змозі подолати традиційними для неї засобами. Саме за таких умов домінуючі політичні кола прагнуть

подолати кризовий стан у суспільстві нетрадиційними для цієї спільноти засобами – створенням нової політичної сили, яка спрямована на подолання найбільш гострих соціальних антагонізмів шляхом формування нової якості існуючої соціально-політичної системи, здатної перебороти наявні в суспільстві суперечності.

Втім, рудиментарні компоненти такого підходу і в наш час залишаються у вигляді світоглядних настанов у тих суспільних прошарках, які, опинившись на периферії суспільного поступу, виявились нездатними реалізувати свій трансформаційний потенціал за нових історичних умов. Зазначимо, що небезпека радикалістських настроїв може виникнути у будь-якій політичній організації. І те, наскільки адекватно політична інституція здатна побачити цю небезпеку та протидіяти їй як інтелектуально, так й організаційно, є опосередкованим свідченням рівня політичної зрілості як цієї спільноти, так і її громадсько-політичних структур загалом.

Зазначене піднімає важливу проблему: кореляцію політичного радикалізму із духовним культурно-історичним досвідом народу, в межах якого він починає формуватися як суб'єкт політичних відносин. На нашу думку, лише той народ отримає історичну перспективу, який усвідомив нагальну необхідність створення соціальних передумов для формування національної інтелектуальної еліти, здатної осмислити у контексті сучасного оновлення країни історичний досвід власного народу (як позитивний, так і негативний). Йдеться не про часткове покращення окремих сегментів суспільно-економічного та політичного життя, а про впровадження системних технологічних проривів всієї країни, що є можливим винятково завдяки науково обґрунтованим програмам її трансформації у якісно новий формат. Зазначені суспільні процеси, за визначенням, є несумісними із політичним радикалізмом і різними волонтаристськими зазіханнями.

Аналіз суспільно-політичних процесів у сучасній Україні засвідчує поширення різного роду радикальних спільнот. Існує й висока ймовірність зростання радикалістських настроїв у суспільстві після закінчення російсько-української війни. Однак проблема радикальних течій практично не регулюються державною політикою. Навпаки, окремими політичними діячами підтримуються такі формування та використовуються як групи тиску. Суспільна небезпека радикальних груп визначається в контексті перетворення таких організацій в більш складні екстремістські форми.

Відтак проблема радикалізації в сучасному українському суспільстві потребує вироблення державної політики у сфері захисту населення від радикальних та екстремістських течій. Повинні бути доповнені правові та інформаційні й культурні засоби регулювання діяльності різного роду спільнот задля профілактики утворення екстремістських рухів. Існує необхідність окремої цензури засобів масової інформації щодо закликів радикального та екстремістського характеру. Доречним є встановлення норми цензури для публічних виступів і заяв державних службовців, політиків, громадських діячів, представників різних політичних сил, партій, громадських організацій щодо радикальних та дискримінаційних закликів з метою упередження поширення радикальної ідеології в суспільстві. Профілактика радикальних ідей і дій повинна бути орієнтована і на формування ідеології антирадикалізму, відповідної політичної і правової культури громадян. Держава, громадянське суспільство і громадяни повинні спільно протидіяти радикалізму.

Список використаних джерел

1. Требін М. Радикалізм. Соціологія права: енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2020. С. 731-736.